

KAROL WOJTYŁA O PRAWACH CZŁOWIEKA

Na początku swojego życia podczas okupacji Polski przez nazistów w okresie drugiej wojny światowej Karol Wojtyła doświadczył przymusowej pracy i był świadkiem rzezi wielu swoich przyjaciół i współpracowników. Po wojnie około dwóch milionów jego rodaków deportowano do obozów śmierci na Syberii znanych jako Kołyma¹³³. Papież Jan Paweł II otwarcie przyznawał, że jego refleksja i nauczanie na temat potrzeby ochrony ludzkiej godności i praw człowieka zostały ukształtowane przez te wydarzenia, na długo zanim Jan XXIII ogłosił swoją przełomową encyklikę¹³⁴. Dowody na to można znaleźć w jednym z najwcześniejszych pism Karola Wojtyły, *Katolickiej etyce społecznej*, niepublikowanym skrypcie jego wykładów prowadzonych z tego przedmiotu na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹³⁵. Analiza tego, co przyszły Papież mówi w tym skrypcie, stanowi interesujące zadanie, ponieważ tekst ten jest mało znany, a zapowiada późniejszą obronę praw człowieka w pontyfikacie Jana Pawła II. Wojtyła rozpoczyna obronę uprawnień człowieka od ukazania roli wolności sumienia, która zarówno w świetle prawa naturalnego, jak i Objawienia jest jego uprawnieniem najbardziej fundamentalnym. Pisze: „Zasada

¹³³ Zob. R. C o n q u e s t, *Kołyma: The Arctic Death Camps*, Macmillan, London 1978.

¹³⁴ Por. J a n P a w e ł I I, *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiąt rocznicę moich święceń kapłańskich*, Wydawnictwo Św. Stanisława BM, Kraków 1996, s. 63-65. Ks. Józef Tischner, przyjaciel Jana Pawła II, a także filozof i kapelan Solidarności, napisał: „Nie zrozumie do końca myśli Jana Pawła II ten, kto nie zauważy, że wyrosła ona ze świata Oświęcimia i Kołomy” (ks. J. T i s c h n e r, *Wobec zła*, w: tenże, *W krainie schorowanej wyobraźni*, Znak, Kraków 1997, s. 183).

¹³⁵ Zob. ks. dr K. W o j t y ł a, *Katolicka etyka społeczna. Wykłady*, cz. 1-2 [Kraków 1957]. Jestem wdzięczny profesorowi Charlesowi Clarkowi z Saint John's University za udostępnienie mi kopii tego skryptu, który w ostatnich latach stał się źródłem pewnych kontrowersji. Istnieje znaczna różnica zdań co do powstania i znaczenia tego tekstu. Niektórzy uczeni twierdzą, że nie zawiera on oryginalnego materiału autorstwa Wojtyły, a jedynie jego opracowanie podręcznika znanego w Polsce katolickiego etyka ks. Jana Piwowarczyka (zob. W e i g e l, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, s. 144n., 171n.). W tej sprawie nawiązałem korespondencję z Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie oraz z Instytutem Jana Pawła II na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II i na podstawie uzyskanych informacji wnioskuję, że chociaż wiele myśli Wojtyły zawartych w skrypcie opartych było na pracy Piwowarczyka, Wojtyła dokonał ich adaptacji i nadał tekstowi prowadzonych wykładów swoje własne intelektualne znamię, potwierdzając też w ten sposób swoją akceptację zawartych w nim idei (na temat statusu i znaczenia tego tekstu zob. J.M. G r o n d e l s k i, *Social Ethics in the Young Karol Wojtyła: A Study-in-Progress*, <http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=3905>; J. L u x m o o r e, *Letter to the Editor and Response on "How an Unknown Text Could Throw New Light on John Paul II's Views on Economics"*, „Catholic Worker” z 1 VI 2007, <http://cjd.org/2007/06/01/letter-to-the-editor-and-response-on-how-an-unknown-text-could-throw-new-light-on-john-paul-iis-views-on-economics/>; J. L u x m o o r e, J. B a b i u c h, *Unpublished work by John Paul II speaks debate*, „National Catholic Reporter” z 14 VII 2006, http://natcath.org/NCR_Online/archives2/2006c/071406/071406h.php). Na temat ks. Jana Piwowarczyka zob. <http://nowyobywatel.pl/2012/04/13/ekonomia-i-moralnosc-ks-jan-piwowarczyk-krzewiciel-katolicyzmu-spoicznego-2/>.

wolności sumienia określa najbardziej podstawowy element prawdziwego dobra osoby, które ze strony społecznej zbiorowości nie może być pogwałcone. Ażeby zasada ta mogła się urzeczywistnić w konkretnych społeczno-ekonomicznych warunkach ludzkiego bytowania, w tym celu należy określić jeszcze szereg innych uprawnień osoby ludzkiej¹³⁶. W tym kontekście Wojtyła z aprobatą przytacza listę uprawnień człowieka sformułowaną Émile'a Chénona w jego pracy *Le rôle social de l'Église*¹³⁷, obejmującą przede wszystkim prawo do pracy („ponieważ praca służy rozwojowi osobowości wewnętrznej, a równocześnie pozwala na zdobycie niezbędnych środków materialnych do życia”¹³⁸), a także między innymi prawo do posiadania własności prywatnej, do zrzeszania się oraz do wolności słowa w mowie i piśmie „w granicach ogólnych wymagań moralności”¹³⁹. Realizacja tych praw może zostać tymczasowo zawieszona w wyjątkowych okolicznościach, takich jak wojna czy kataklizmy naturalne, dla dobra wspólnego. „Po upływie tego «stanu wyjątkowego» – pisze Wojtyła – winno się wracać do zachowania wszystkich uprawnień osoby, niezbędnych dla jej prawdziwego dobra”¹⁴⁰. W innym miejscu skryptu przyszły Papież opisuje uprawnienia otrzymane przez człowieka od Stwórcy, w tym prawo do posiadania dóbr, które pozwalają zaspokajać podstawowe potrzeby materialne¹⁴¹. Przedstawił też uwzględniającą różne niuanse analizę prawa do posiadania własności prywatnej¹⁴². W swoim skrypcie Wojtyła zawarł również fragment poświęcony w całości prawom ludzi pracy, argumentując na rzecz prawa do pracy jako takiego i dowodząc, że prawo to jest źródłem „szeregu uprawnień społeczno-ekonomicznych”¹⁴³. Pierwsze wśród nich jest prawo do sprawiedliwej płacy¹⁴⁴. Ponadto ideałem byłoby, gdyby pracownik miał udział we własności i zarządzaniu przedsiębiorstwem oraz „prawo wolności pracy, tj. do zajmowania się taką dziedziną, którą sobie sam stosownie do swych uzdolnień i zamiłowań wybrał”¹⁴⁵. Ponieważ prawa ludzi pracy wypływają z zasady sprawiedliwości społecznej, państwo powinno otaczać je ochroną, którą objęte winny zostać również ośmiogodzinny limit czasu pracy, prawo do wypoczynku

¹³⁶ Wojtyła, dz. cyt., cz. 1, s. 33. Twierdzenie to stało się później motywem przewodnim jego papieskiego nauczania na temat uprawnień osoby ludzkiej. Por. Hehir, dz. cyt., s. 289.

¹³⁷ Zob. É. Chénon, *Le rôle social de l'Église*, Bloud & Gay, Paris–Barcelone–Dublin 1922.

¹³⁸ Wojtyła, dz. cyt., cz.1, s. 34.

¹³⁹ Tamże.

¹⁴⁰ Tamże.

¹⁴¹ Por. tamże, cz. 2, s. 12-14.

¹⁴² Por. tamże, cz. 2, s. 15-34. Rozwinięcie tego zagadnienia nie jest możliwe również z tego względu, że kopia niepublikowanego skryptu Wojtyły, którą się posługuję, jest w niektórych miejscach nieczytelna.

¹⁴³ Tamże, cz. 2, s. 57.

¹⁴⁴ Por. tamże, cz. 2, s. 57-60.

¹⁴⁵ Tamże, cz. 2, s. 61. Por. tamże, s. 59n.

niedzielnego i świątecznego. Państwo musi przyjąć na siebie również opiekę nad pracownikiem „w czasie trwania pracy, i to zarówno pod względem zewnętrznego bezpieczeństwa, zdrowotnym, jak i pod względem moralnym”¹⁴⁶, a także wiele innych zobowiązań łączących się z ochroną ludzi pracy¹⁴⁷. Wojtyła broni również prawa do przynależności do związków zawodowych, które głoszą zasady sprawiedliwości i uczciwości. Związki zawodowe są konieczne w celu ochrony przede wszystkim pracowniczych interesów natury gospodarczej¹⁴⁸. Potwierdza także – z pewnymi zastrzeżeniami – istnienie prawa do strajku¹⁴⁹. Skrypt Wojtyły stanowił więc zapowiedź późniejszej obrony przez Jana Pawła II całego wachlarza praw ludzi pracy w jego enyklice *Laborem exercens* z roku 1981, w której stwierdza on między innymi, że problem należytej zapłaty stanowi klucz do etyki społecznej na polu pracy.

Kardynał Wojtyła śmiało wypowiadał się również na temat praw osoby ludzkiej w swoich homiliach w latach 1964-1978, kiedy był arcybiskupem Krakowa¹⁵⁰. W swojej najważniejszej pracy napisanej przed rozpoczęciem pontyfikatu, książce *Osoba i czyn*, Wojtyła wykazuje, że każda osoba ludzka ma prawo do działania, do podejmowania czynów, które przyczyniają się do jej wzrastania w jej bytowości, do spełniania siebie¹⁵¹. Wojtyła podkreśla zatem, że prawo do uczestnictwa w dobru wspólnym jest prawem i zarazem powinnością wszystkich ludzi, a zabezpieczyć je może jedynie międzyludzka solidarność¹⁵². W wielu innych swoich pismach z okresu przedpapieskiego Wojtyła podkreśla, że prawo do uczestnictwa jest warunkiem wstępnym wszystkich innych praw oraz ich uzasadnieniem¹⁵³.

Oczywiście kompletne zestawienie wypowiedzi Jana Pawła II w obronie praw człowieka nie jest możliwe ze względu na ich ogromną liczbę. Stawał on w obronie wszystkich praw obywatelskich, politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych, które zostały wymienione w *Pacem in terris*

¹⁴⁶ Tamże, cz. 2, s. 62.

¹⁴⁷ Por. tamże, cz. 2, s. 61-63.

¹⁴⁸ Por. tamże, cz. 2, s. 63-66.

¹⁴⁹ Por. tamże, cz. 2, s. 64-66.

¹⁵⁰ Por. A. M i c h n i k, *Kościół, lewica, dialog*, Świat Książki, Warszawa 1998, s. 105n.

¹⁵¹ Por. K. W o j t y ł a, *Osoba i czyn*, w: tenże, „*Osoba i czyn*” oraz inne studia antropologiczne, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000, s. 315.

¹⁵² Por. tamże, s. 301-305.

¹⁵³ Por. M.J. C l a r k, *Integrating Human Rights: Participation in John Paul II, Catholic Social Thought and Amartya Sen*, „Political Theology” 8(2007) nr 3, s. 299-317. Na temat pism Karola Wojtyły podejmujących kwestię uprawnień człowieka por. też: D u l l e s, *Church and Society: The Laurence J. McGinley Lectures, 1988-2007*, s. 310-312; G.R. B e a b o u t, M.C. H o d e s, *John Paul II on the Relationship between Civil Law and the Moral Law: Understanding the „Evangelium Vitae” in Light of the Principle of Subsidiarity and the Moral Grammar of John Paul II*, „Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy” 21(2007) nr 1, s. 93-97.

oraz w nauczaniu innych papieży czasów współczesnych. Poświęcał również nieprzerwaną uwagę konkretnym prawom. Przeanalizuję tu jedynie kilka najbardziej istotnych, oryginalnych i współcześnie ważnych tematów z dziedzictwa jego wypowiedzi na temat praw człowieka.